

Analysis of the Impact of Spatial Territory Components on Residents Satisfaction with an Emphasis on Physical Factors in Residential Complexes (Case Study: Mehr Housing and Iran-Zamin Complexes in Arak City)

Farzaneh Zolfaghari

Department of Architecture, Taf.C., Islamic Azad University, Tafresh, Iran

Mohsen Kameli¹

Department of Architecture, Sav.C., Islamic Azad University, Saveh, Iran

Abstract

The concept of spatial territory plays a crucial role in shaping residents' satisfaction, influencing their values, attitudes, and more specifically their individual and social behaviours within residential environments. Therefore, examining this concept in the context of residential complexes is of particular importance. The aim of this study is to identify the magnitude of the impact of spatial territory components on residents' satisfaction, with a specific focus on the role of physical factors in enhancing the quality of the living environment. The research method of this study is quantitative and correlational. In this regard, the analysis of the views of experts was used to produce the theoretical framework of the project. The statistical population in this study is consisted of residents from the Maskan Mehr and Iran-Zamin residential complexes in Arak city that their numbers were estimated approximately 200 households and the statistical method for data was also based on content analysis and using purposive sampling which was constructed through variables related to spatial territory that contribute to residential satisfaction. The research findings show that spatial territory factors exert a significant influence on residents' satisfaction in residential complexes. Results indicate a positive and statistically significant correlation between all spatial territory components in residential complexes and physical factors. The correlation coefficient between environmental component and physical factors was 0.459 ($p < 0.05$). Then increasing in environmental component in residential complexes has been effective in increasing the physical factors of the respondents and conversely decreasing the environmental factor in complex will reduce physical factors of the respondents. Similarly, the correlation coefficients for semantic, contextual, cultural, and behavioural-activity components with physical factors were 0.418, 0.239, 0.238, and 0.357, respectively (all $p < 0.01$). These results confirm that increases in any of these factors in spatial territory in residential complexes while the variable amount of physical factors will increase, and with a decrease in each of these influencing factors, the variable amount of physical factors will increase and while with the reduction in any of these influencing factors, the variable amount of physical factors will decrease. .

Keywords: Spatial Territory; Residential Complexes; Residents Satisfaction; Social Territory; Physical Factors

Received: 01/05/2025

Accepted: 10/10/2025

Doi: <https://doi.org/10.71787/q343-va06/ntigs.2025.1205485>

Analysis of the Impact of Spatial Territory Components on Residents Satisfaction with an Emphasis on Physical Factors in Residential Complexes (Case Study: Mehr Housing and Iran-Zamin Complexes in Arak City)

Farzaneh Zolfaghari

Department of Architecture, Taf.C., Islamic Azad University, Tafresh, Iran

Mohsen Kameli

Department of Architecture, Sav.C., Islamic Azad University, Saveh, Iran

Extended Abstract Introduction

The rapid trend of urbanization and the expansion of mass housing settlements in recent decades have caused the quality of residential environments to attract greater attention from policymakers, urban designers, and researchers. In this regard, satisfaction with the living environment, as a qualitative and multidimensional indicator, plays a significant role in enhancing the quality of urban life (Francescato et al., 2018). This satisfaction is not only dependent on the physical attributes of residential areas but is also influenced by the mental and social dimensions of space, such as *spatial territory*—a concept referring to individuals' sense of belonging, security, control, and both psychological and physical ownership of space (Anbari et al., 2016). The significance of this research lies in its effort to define the relationship between the mental and physical dimensions of space, offering practical strategies to improve the quality of residential environments, increase residents' sense of satisfaction and belonging, and enhance urban design. The results, apart from enriching the theoretical field of housing planning and design, can serve as a foundation for future housing policy-making and the design of sustainable, human-centered residential complexes. The aim of this study is to analyze the extent to which various components of spatial territory affect resident satisfaction, focusing on physical variables. The research method is quantitative and correlational, and data have been collected through structured questionnaires and content analysis of theoretical views. Statistical analysis of the relationships between spatial territory components and physical factors was carried out to identify the most influential indices.

Data and Method

This research is quantitative and correlational in nature. At first, in this research by analyzing and reviewing expert and academic perspectives, an appropriate theoretical framework for the study was collected. The statistical population comprises residents of the Maskan Mehr and Iran-Zamin residential complexes in the city of Arak, estimated at around 200 households. To determine the sample size, Cochran's formula for unknown samples was applied. The main research variables include spatial territory and resident satisfaction and the impact of factors influencing spatial territory on satisfaction of residents within these complexes was examined. Finally, 120 households were selected using a convenience

Received: 01/05/2025

Accepted: 10/10/2025

sampling method. Each question in the questionnaire was scored on a five-point Likert scale, ranging from “very high” to “very low.” To ensure instrument validity, the face validity of the questionnaire was approved by experts and its reliability was calculated using Cronbach’s alpha, yielding values of 0.9 for spatial territory and 0.77 for satisfaction. The collected data were entered into SPSS software for analysis and interpretation to examine the relationships between the variables.

Results and Discussion

Examining the overall relationship between spatial territory and satisfaction with residential complexes leads to the conclusion that there is a direct and significant relationship between the two. Given that each of these components is an interval variable, so the Pearson correlation coefficient was applied for testing. The correlation coefficient between spatial territory and satisfaction in residential complexes is 0.525. This means that as the spatial territory variable increases, satisfaction with residential complexes rises, and when it decreases, satisfaction diminishes accordingly. After reviewing the demographic variables of the study, the relationships between the components (variables) of spatial territory and satisfaction factors in the Maskan Mehr and Iran-Zamin residential complexes in Arak were examined using Pearson’s correlation test. As shown in Table (3), the Pearson test output indicates that all components affecting spatial territory in residential complexes have a significant positive relationship with the physical component of satisfaction. Furthermore, the environmental-physical component of spatial territory has the highest correlation and significance level with the social factors’ component of satisfaction. But the contextual and cultural components of spatial territory have the lowest correlation and significance level with the social factors’ component of satisfaction.

Conclusion

The findings indicate a direct and significant correlation (0.525) between spatial territory and satisfaction, as well as relationships between the factors influencing both variables. The greatest correlation is between the environmental-physical component of spatial territory and the social factors component of satisfaction, while the least correlation and significance are between the contextual and cultural components of spatial territory and the social component of satisfaction. Among the subcomponents, all those affecting spatial territory in residential complexes have a positive and significant relationship with physical factors. The correlation coefficient between the environmental component and physical factors is 0.459, with a significance level of less than 0.05. Thus, increasing the environmental component in residential complexes positively influences respondents’ physical factors, and conversely, decreasing it reduces them. The correlation coefficient between the semantic component and physical factors is 0.418; between the contextual component and physical factors, 0.239; between the cultural component and physical factors, 0.238; and between the activity–behavioral component and physical factors, 0.357, with all significance levels below 0.01. This means that increasing each factor influencing spatial territory in residential complexes leads to an increase in the physical factors’ variable, and decreasing them lowers the same. Influential factors on spatial territory in residential complexes environmental-physical, semantic, contextual, cultural, and activity behavioral are predictors of respondents’ satisfaction. A significant linear relationship exists between environmental-physical, activity–behavioral, and semantic components and satisfaction.

Received: 01/05/2025

Accepted: 10/10/2025

Ultimately, if the environmental-physical, semantic, and activity-behavioral components are considered in the spatial territory design of residential complexes, resident satisfaction will be enhanced.

References

- 1) Ahmadi, Reyhaneh; Ghahremani, Sheyda; Basharti Kivi, Sepideh; Bayat, Fatemeh; Zare, Nafiseh; Rouhani, Amirreza; Hamidi, Rashin; Hamidi, Negin; Ghamithi, Kaveh; Janian Pour, Parisa. (2022). Examination of social factors influencing residential satisfaction and its impact on housing prices in spontaneous settlements on the outskirts of Tehran. *Open Access Journal of Library*, 9(10), 1-21. (In Persian)
- 2) Alizadeh, Hossein; Nikookar, Fatemeh; Shah Mohammadi, Mehdi. (2016). Analysis of urban space and its impact on citizens' social behaviors. *Geography and Urban Planning*, 17(4), 56-70. (In Persian)
- 3) Anbari, Mousa; Ghollamian, Sara. (2016). Sociological explanation of factors related to social indifference. *Journal of Social Issues in Iran*, 7(2), 133-159. (In Persian)
- 4) Altman, Irwin; Haythorn, Ward W. (1967). The ecology of isolated groups. *Behavioral Science Journal*, 12, 169-182.
- 5) Azizi, Mohammad Mahdi; Malek Mohammadnejad, Sareh. (2007). *Comparative study of two models of conventional and high-rise residential complexes*. Fine Arts, 32, 27-38. (In Persian)
- 6) Bahreini, Hossein; Tajbakhsh, Gholam (1999). The concept of territory in urban spaces and the role of insider city design in its realization. *Journal of Architecture and Urbanism*, 6, 18-31.
- 7) Biswas, Biplab; Sultana, Zinia; Priovashini, C.; Ahsan, M. N.; Mallick, B. (2021). The emergence of residential satisfaction studies in social research: A bibliometric analysis. *Habitat International*, 109, 102336.
- 8) Burt, William H. (1943). Territoriality and home range concepts as applied to mammals. *Journal of Mammalogy*, 24(3), 346-352.
- 9) Campbell, Angus; Converse, Philip E.; Rodgers, Willard L. (1976). *The Quality of American Life*. Russell Sage Foundation.
- 10) Chen, Ning; Fang, Dong (2024). Exploring Public Space Satisfaction in Old Residential Areas Based on Impact-Asymmetry Analysis. *Sustainability*, 16(6), 2557.
- 11) Chen, Qi; Yan, Yifan; Zhang, Xiang; Chen, Jing (2022). A study on the impact of built environment elements on satisfaction with residency whilst considering spatial heterogeneity. *Sustainability*, 14(22), 15011.
- 12) Dong, Yifan; Li, Feng; Cao, Jun; Dong, Wei (2023). What neighborhood factors are critical to resident satisfaction with old neighborhoods? An integration of ground theory and impact asymmetry analysis. *Cities*, 141, 104460.
- 13) Francescato, Guido; Weidemann, Sue; Anderson, James R. (2018). Evaluating the built environment from the users' perspective: Implications of attitudinal models of satisfaction. In W. F. E. Preiser, A. E. Hardy, & U. Schramm (Eds.), *Building Performance Evaluation* (pp. 87-97). Cham: Springer.
- 14) Ghafourian, Mitra; Hasari, Elham. (2016). Investigation of contextual factors affecting residents' satisfaction with the residential environment. *Urban Studies*, 5(18), 91-100. (In Persian)
- 15) Hall, Edward T. (1996). *The Hidden Dimension* (M. Tabibian, Trans.). Tehran University Press.
- 16) Hasegawa, Y.; Lau, S. K. (2022). Comprehensive audio-visual environmental effects on residential soundscapes and satisfaction: Partial least square structural equation modeling approach. *Landscape and Urban Planning*, 220, 104351.

Received: 01/05/2025

Accepted: 10/10/2025

- 17) Hosseini, Akram; Jafarzadeh, Takhtam; Rahbani, Fahimeh. (2015). Development of a design grammar for residential spatial areas to enhance family member interactions. *Quarterly Journal of Housing and Rural Environment*, 154, 41-58. (In Persian)
- 18) Hosseini, Maryam; Rezaei, Mohammad; Sharifi, Ali. (2017). The impact of urban space design on social interactions among residents. *Urban Social Studies*, 8(1), 34-48. (In Persian)
- 19) Iamtrakul, P.; Chayphong, S.; Kantavat, P.; Hayashi, Y.; Kijisirikul, B.; Iwahori, Y. (2023). Exploring the spatial effects of built environment on quality of life related transportation by integrating GIS and deep learning approaches. *Sustainability*, 15(3), 2785.
- 20) Ji, Xiaoyan; Du, Yifan; Li, Qiang (2023). How does the historic built environment influence residents' satisfaction? Using gradient boosting decision trees to identify critical factors and the threshold effects. *Sustainability*, 16(1), 120.
- 21) Khosravi, Mohammad; Yousefi, Fatemeh; Ahmadi, Mehdi. (2014). Evaluation of citizen satisfaction with urban public spaces. *Geography and Urban Development*, 5(1), 23-37. (In Persian)
- 22) Koçak Güngör, Melis; Terzi, Fatma (2024). Residential satisfaction and quality of urban life: examining diverse housing environments. *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, 18(1), 58-80.
- 23) Kamaei, Sepideh; Kabli, Ahmad Reza. (2023). Evaluating Iranian architecture and social interactions in cultural spaces. *Journal of New Ideas in the Geographical Sciences*, 3(2), 47-62. (In Persian)
- 24) Lang, Jon (1986). *Creating Architectural Theory: The role of behavioral science in environmental design*. New York: Van Nostrand-Reinhold.
- 25) Mantey, Daniel (2021). Objective and subjective determinants of neighborhood satisfaction in the context of retrofitting suburbs. *Sustainability*, 13(21), 11954.
- 26) Mohammadi, Mahdi; Ahmadi, Nasrin; Yousefi, Sara (2019). Analysis of Factors Affecting Residents' Satisfaction with Residential Spaces in New Cities. *Geography and Development*, 22(3), 78-92. (In Persian)
- 27) Namavari, Mehrnaz; Valiyan, Tayebe (2025). Explanation of Components Influencing the Enhancement of Vitality in Cultural Spaces. *Behavior and Environment Studies in Architecture*, 2(1), 66-83. (In Persian)
- 28) Nematollahi, Maryam; Ghasemi-Sichani, Maryam; Saleh Sadeghpour, Bahram (2025). Effective Dimensions in Designing Educational Clinic Environments from the Perspective of Medical Students' Vitality According to Experts. *Architecture and Human-Centered Environments*, 2(1), 91-110. (In Persian)
- 29) Panahi, Ali; Karimi, Zahra; Mousavi, Hossein. (2018). Evaluation of environmental quality of urban public spaces with a livability approach. *Architectural and Urban Studies*, 30, 112-125. (In Persian)
- 30) Jalali, Leila; Azimi, Parvin; Ebrahimpour, Somayeh; Makvandi, Pegah. (2024). Assessment of citizen satisfaction with an emphasis on urban furniture. *Journal of New Ideas in the Geographical Sciences*, 4(2), 41-64. (In Persian)
- 31) Peng, Chao; Yuan, Guang; Mao, Yifan; Wang, Xia; Ma, Jian; Bonaiuto, Marcella (2021). Expanding social, psychological, and physical indicators of urbanites' life satisfaction toward residential community: A structural equation modeling analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(1), 4.
- 32) Rafii'an, Mojtaba; Asgari, Ali; Asgari-Zadeh, Zahra. (2009). Citizen satisfaction with urban residential environments. *Environmental Sciences*, 7(1), 57-68. (In Persian)
- 33) Rezaei, Mehdi; Karimi, Ali; Hosseini, Sara. (2009). Investigating the impact of urban space design on quality of life. *Urban Studies*, 2(3), 89-102. (In Persian)

Received: 01/05/2025

Accepted: 10/10/2025

- 34) Salimi, Mohammad Reza; Zarei, Ali; Hosseini, Fatemeh. (2020). Investigating the impact of urban space design on enhancing the sense of place attachment. *Urban Geography Studies*, 15(2), 45-60. (In Persian)
- 35) Shahbazi, Yaser; Bilali-Askoi, Arash; Shahabi, Ehsan. (2017). Measuring the concept of desirable territory in urban public spaces. *Journal of Urban Studies*, 24, 70. (In Persian)
- 36) Storey, David (2009). *Political Geography*. In International Encyclopedia of Human Geography. Elsevier, Oxford.
- 37) Tae, Jihoon; Jeong, Donghyun; Chon, Jungwon (2022). How can apartment-complex landscaping space improve residents' psychological well-being?: The case of the capital region in South Korea. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(16), 10231.
- 38) Xu, Sheng; Chen, Ming; Yuan, Bing; Zhou, Yifan; Zhang, Jie (2024). Resident satisfaction and influencing factors of the renewal of old communities. *Journal of Urban Planning and Development*, 150(1), 04023061.
- 39) Yang, Yifan; Lian, Zhihui (2025). Exploration of subjective satisfaction patterns across multiple environmental dimensions in residential settings. *Building and Environment*, 112648.
- 40) Yousefi, Ali; Zarei, Fatemeh; Ahmadi, Mohammad (2010). Analysis of Factors Influencing Residents' Satisfaction with Residential Spaces. *Geography and Development*, 3(2), 56-70. (In Persian)
- 41) Zabihi, Hossein; Habib, Farah; Rahbari-Mansh, Kamal. (2011). Investigation of the relationship between satisfaction with residential complexes and the effect of these complexes on human relationships (case study of several residential complexes in Tehran). *City Identity*, 5(8), 103-118. (In Persian)
- 42) Zahedi, Mohammad Javad (2005). *Social Science Culture*. Maziar Publishing, 265-266.
- 43) Zarei, Mehdi; Ahmadi, Fatemeh; Yousefi, Ali. (2012). Investigating the impact of urban space design on social interactions. *Geography and Urban Planning*, 6(2), 78-92. (In Persian)
- 44) Zhao, Jing; Abdul Aziz, Farah; Cheng, Zhi; Ujang, N.; Zhang, Hui; Xu, Jun; ... Shi, Li (2024). Post-Occupancy Evaluation of the Improved Old Residential Neighborhood Satisfaction Using Principal Component Analysis: The Case of Wuxi, China. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 13(9), 318.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

تحلیل تأثیر مؤلفه‌های قلمرو فضایی بر رضایتمندی ساکنین با تأکید بر عوامل کالبدی در مجتمع‌های مسکونی (مطالعه موردی: مسکن مهر و ایران زمین شهر اراک)

فرزانه ذوالفقاری

گروه معماری، واحد تفرش، دانشگاه آزاد اسلامی، تفرش، ایران

محسن کاملی^۱

گروه معماری، واحد ساوه، دانشگاه آزاد اسلامی، ساوه، ایران

چکیده

تبلور قلمرو فضایی بر رضایتمندی افراد نیز بر ارزشها، نگرش‌ها و به ویژه رفتار فردی و اجتماعی افراد در هر مکان مؤثر است. بنابراین پرداختن به این موضوع در مجتمع‌های مسکونی از اهمیت بالایی برخوردار است. هدف این پژوهش شناسایی درصد تأثیر مؤلفه‌های قلمرو فضایی به عنوان عامل ارتقای رضایتمندی از محیط زندگی است. روش تحقیق این پژوهش، کمی و از نوع همبستگی است. در این راستا، از واکاوی دیدگاه صاحب نظران جهت تولید چهارچوب نظری طرح بهره جست، شد. جامعه آماری این پژوهش ساکنین مجتمع‌های مسکونی مسکن مهر و مجتمع ایران زمین در شهر اراک هستند که تعداد آنها به طور تقریبی ۲۰۰ خانوار برآورد شد و روش آماری در کسب داده‌ها نیز براساس تحلیل محتوا و با بهره گیری از نمونه گیری هدفمند بوده است، که به واسطه متغیرهای قلمرو فضایی در تأمین رضایتمندی ساخته شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، عوامل قلمرو فضایی در تأمین رضایتمندی ساکنین مجتمع‌های مسکونی مؤثر است. بین تمامی عوامل مؤثر بر قلمرو فضایی در مجتمع‌های مسکونی با عوامل کالبدی رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. مقدار ضریب همبستگی بین مؤلفه محیطی با عوامل کالبدی برابر با ۰/۴۵۹ بوده و سطح معناداری لازم کمتر از ۰/۰۵ است. لذا افزایش مؤلفه محیطی در مجتمع‌های مسکونی، بر روی افزایش عوامل کالبدی پاسخگویان مؤثر بوده است و بالعکس کاهش مؤلفه محیطی در مجتمع، باعث کاهش عوامل کالبدی پاسخگویان خواهد شد. مقدار ضریب همبستگی بین مؤلفه معنایی در مجتمع‌های مسکونی بر روی عوامل کالبدی ۰/۴۱۸، مقدار ضریب همبستگی بین مؤلفه زمینه‌ای در مجتمع‌های مسکونی بر روی عوامل کالبدی ۰/۲۳۹، مقدار ضریب همبستگی بین مؤلفه فرهنگی در مجتمع‌های مسکونی بر روی عوامل کالبدی ۰/۲۳۸ و مقدار ضریب همبستگی بین مؤلفه فعالیتی- رفتاری در مجتمع‌های مسکونی بر روی عوامل کالبدی ۰/۳۵۷ و سطح معناداری لازم کمتر از ۰/۰۱ است. بدین معنا که با افزایش هر یک از عوامل تأثیرگذار بر قلمرو فضایی در مجتمع‌های مسکونی، میزان متغیر عوامل کالبدی افزایش و با کاهش هر یک از این عوامل تأثیرگذار، میزان متغیر عوامل کالبدی کاهش پیدا خواهد کرد. کلمات کلیدی: قلمرو فضایی، مجتمع‌های مسکونی، رضایتمندی، قلمرو اجتماعی، عوامل کالبدی.

مقدمه

روند پرشتاب شهرنشینی و گسترش سکونتگاه‌های انبوه در دهه‌های اخیر، موجب شده است که کیفیت محیط‌های مسکونی بیش از پیش مورد توجه سیاست‌گذاران، طراحان شهری و پژوهشگران قرار گیرد. در این میان، رضایتمندی از محیط زندگی به‌عنوان شاخصی کیفی و چندبعدی، نقش مهمی در ارتقاء کیفیت زندگی شهری ایفا می‌کند (Francescato et al, 2018). این رضایتمندی نه تنها به ویژگی‌های کالبدی سکونتگاه‌ها وابسته است، بلکه تحت تأثیر ابعاد ذهنی و اجتماعی فضا، همچون قلمرو فضایی نیز قرار دارد؛ مفهومی که به احساس تعلق، امنیت، کنترل و مالکیت ذهنی و فیزیکی افراد بر فضا اشاره دارد (عنبری و غلامیان، ۱۳۹۵). در سکونتگاه‌های متراکم، به‌ویژه مجتمع‌های مسکونی، مسئله قلمرو فضایی از اهمیت دوچندان برخوردار است. فضاهایی که فاقد مرزبندی مشخص، تعریف کارکردی یا نشانه‌گذاری‌های اجتماعی هستند، موجب بروز تعارضات رفتاری، کاهش احساس امنیت، ضعف در تعاملات اجتماعی و در نهایت نارضایتی ساکنین می‌شوند. از این‌رو، تحلیل مؤلفه‌های مؤثر بر قلمرو فضایی و بررسی رابطه آن با عوامل کالبدی محیط مسکونی می‌تواند راهگشای بهبود طراحی و مدیریت مجتمع‌های مسکونی باشد (حسینی و همکاران، ۱۳۹۴).

مؤلفه‌های قلمرو فضایی شامل ابعاد متنوعی چون معنایی (احساس تعلق و هویت)، محیطی (ادراک بصری و فیزیکی)، فرهنگی (الگوهای ارزشی و رفتاری)، زمینه‌ای (ساختار اجتماعی و اقتصادی ساکنین) و فعالیتی-رفتاری (نوع استفاده از فضا، تعاملات اجتماعی، کنش‌های فردی و گروهی) هستند. این مؤلفه‌ها در تعامل با ویژگی‌های کالبدی فضا، مانند نحوه سازماندهی فضاهای عمومی و خصوصی، مرزبندی فیزیکی، دسترسی، نور، مقیاس و منظر بصری، می‌توانند بر ادراک افراد از محیط و رضایت آنان تأثیر بگذارند (Biswas و همکاران، ۲۰۲۱). در این زمینه، شهر اراک به عنوان یکی از مراکز شهری مهم کشور، با چالش‌های خاصی در حوزه مسکن مواجه است. دو مجتمع مسکونی مسکن مهر و ایران‌زمین به‌عنوان نمونه‌هایی از سکونتگاه‌های پرتراکم و دولتی در این شهر، بستر مناسبی برای بررسی چگونگی اثرگذاری قلمرو فضایی بر رضایتمندی سکونتی فراهم می‌کنند. تفاوت‌های کالبدی، اجتماعی و مدیریتی میان این دو مجتمع، امکان تحلیل دقیق‌تری از رابطه متغیرهای پژوهش را فراهم می‌سازد.

اهمیت این تحقیق در آن است که با تبیین ارتباط میان ابعاد ذهنی و فیزیکی فضا، می‌تواند راهکارهایی کاربردی برای ارتقاء کیفیت محیط‌های مسکونی، افزایش احساس رضایت و تعلق ساکنین و نیز بهبود طراحی شهری ارائه دهد. نتایج حاصل، علاوه بر غنای نظری حوزه برنامه‌ریزی و طراحی مسکن، می‌تواند مبنایی برای سیاست‌گذاری‌های آتی در عرصه مسکن شهری و طراحی مجتمع‌های مسکونی پایدار و انسان‌محور فراهم آورد.

هدف این پژوهش، تحلیل میزان تأثیر مؤلفه‌های مختلف قلمرو فضایی بر رضایتمندی ساکنین با تمرکز بر متغیرهای کالبدی است. روش تحقیق از نوع کمی و همبستگی است و داده‌ها از طریق پرسش‌نامه‌های ساخت‌یافته و تحلیل محتوای دیدگاه‌های نظری جمع‌آوری شده‌اند. تحلیل آماری روابط میان مؤلفه‌های قلمرو فضایی و عوامل کالبدی، به‌منظور شناسایی مهم‌ترین شاخص‌های اثرگذار انجام شده است.

پیشینه تحقیق

پژوهش Yang و همکاران (۲۰۲۵)، به تحلیل اثرات متقابل میان‌حسی در رضایت ساکنان محیط‌های مسکونی پرداخته است. براساس داده‌های ۲۴۰۲ پرسشنامه، رضایت در ده بعد مختلف محیطی (دما، صوت، نور، کیفیت هوا، دکوراسیون داخلی، دید پنجره، دسترسی به زیرساخت‌ها، فضای سبز، حفظ حریم بصری و صوتی) بررسی شد. نتایج نشان داد رضایت هر بعد در افراد راضی و ناراضی تفاوت دارد و ابعادی مانند دکوراسیون داخلی، فضای سبز و دید پنجره تأثیر قابل توجهی بر رضایت کلی دارند. همچنین وقتی محیط کلی رضایت‌بخش است، بهبود هر بعد رضایت کلی را افزایش می‌دهد و بالعکس. این مطالعه نشان‌دهنده پیچیدگی و همزمانی رضایت در ابعاد مختلف محیط است.

در پژوهش Koçak Güngör و همکاران (۲۰۲۴) در شهر قیصریه ترکیه، با تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، رضایت از خدمات شهری، روابط محله‌ای و احساس تعلق به عنوان عوامل کلیدی کیفیت زندگی شهری شناخته شدند. همچنین رضایت سکونتی در مناطق کم‌ارتفاع و متراکم بیشتر از مناطق مرتفع بود که ضرورت بازنگری در سیاست‌های توسعه شهری مبتنی بر ساختمان‌های بلندمرتبه را نشان می‌دهد.

مطالعه Chen و همکاران (۲۰۲۴)، عوامل محیطی مؤثر بر رضایت ساکنان از فضاهای عمومی محله‌های مسکونی قدیمی در شهر هفی چین را بررسی کرده است. با استفاده از روش‌های درخت تصمیم تقویتی و تحلیل نامتقارن، مشخص شد عوامل محیط اجتماعی (رفتارهای نامناسب، اشغال فضا، نظافت) تأثیر بیشتری نسبت به عوامل فیزیکی دارند. رابطه عوامل محیطی با رضایت غیرخطی بوده و بهبود فضاهای اجتماعی و فیزیکی باید براساس سلسله‌مراتب نیازهای مزلو اولویت‌بندی شود. نتایج برای برنامه‌ریزان شهری جهت ارتقای رضایت و توسعه پایدار شهری راهنمایی است.

در پژوهش نعمت‌اللهی و همکاران (۱۴۰۴)، با هدف تبیین ابعاد مؤثر در طراحی محیط درمانگاه‌های آموزشی از منظر سرزندگی دانشجویان پزشکی، دیدگاه متخصصان معماری و آموزش پزشکی مورد بررسی قرار گرفته است. روش تحقیق به‌صورت دلفی ترکیبی انجام شد و نمونه پژوهش شامل ۲۳ نفر از متخصصان بود که با روش نظریه‌ای و گلوله‌برفی انتخاب شدند. پس از انجام مصاحبه‌ها و رسیدن به اشباع نظری، داده‌ها با بهره‌گیری از کدگذاری باز و محوری تحلیل و در نهایت پرسشنامه‌ای محقق‌ساخته با ۱۱۰ سؤال تدوین گردید که طی دو مرحله توسط متخصصان تکمیل شد. نتایج به‌وسیله تحلیل عامل Q استخراج و فرآیند تأثیر ابعاد شناسایی شده بر متغیرهای پژوهش مورد بررسی قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که چهار بعد اصلی شامل رنگ، نور، فضای سبز طبیعی و فضای سبز مصنوعی بیشترین تأثیر را بر ارتقای کیفیت و سرزندگی محیط درمانگاه‌های آموزشی دارند. در این میان، رنگ علاوه بر نقش آن در سازگاری با فضا، در افزایش سرزندگی، تفکیک عرصه‌ها و تنوع‌بخشی به فضاهای آموزشی درمانی نیز مؤثر است و نور نیز علاوه بر نقش عملکردی، عاملی برای متنوع‌سازی فضا محسوب می‌شود. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که بهبود عناصر کالبدی درمانگاه‌های آموزشی در قالب این چهار بعد، نقشی کلیدی در ایجاد محیطی پویا و مطلوب برای دانشجویان پزشکی داشته و به افزایش سرزندگی و رضایت آنان منجر می‌شود؛ بنابراین محیط یادگیری به‌عنوان بخشی مهم از برنامه آموزش پزشکی باید در تمامی مراحل آموزشی مورد توجه ویژه قرار گیرد.

نام آور و ولیان (۱۴۰۴)، با هدف بررسی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های اثرگذار بر سرزندگی فضاهای شهری به‌ویژه مکان‌های فرهنگی انجام شده است. در این راستا، ابتدا با بهره‌گیری از مطالعات کتابخانه‌ای، مبانی نظری مرتبط گردآوری و مؤلفه‌های مؤثر بر سرزندگی شناسایی گردید. سپس در مرحله میدانی، داده‌ها از طریق پرسشنامه از جامعه آماری شامل اساتید و دانشجویان معماری در مقاطع کارشناسی و ارشد گردآوری و با استفاده از نرم‌افزار SPSS و آزمون فریدمن تحلیل شدند. یافته‌ها نشان داد که مؤلفه‌های اثرگذار بر سرزندگی فضاهای فرهنگی در چهار دسته عملکردی-فعالیتی، اجتماعی-فرهنگی، کالبدی-فضایی و زیست‌محیطی جای می‌گیرند. در میان این دسته‌ها، مؤلفه اجتماعی-فرهنگی بالاترین تأثیر را داشته و عواملی همچون تعاملات اجتماعی، حس تعلق به مکان، مشارکت شهروندان و غنای فرهنگی فضاها را در بر می‌گیرد. پس از آن، مؤلفه عملکردی-فعالیتی شامل تنوع کاربری‌ها، برنامه‌های فرهنگی و فعالیت‌های جاری در فضا در رتبه دوم قرار گرفته است. مؤلفه‌های کالبدی-فضایی و زیست‌محیطی نیز هرچند در اولویت‌های بعدی قرار دارند، اما همچنان نقشی قابل توجه در ارتقای سرزندگی فضاهای فرهنگی ایفا می‌کنند. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که در طراحی و مدیریت فضاهای شهری، توجه به ابعاد اجتماعی و فرهنگی نقشی محوری در ارتقای سرزندگی داشته و شرط اساسی برای افزایش کیفیت و پویایی مراکز فرهنگی محسوب می‌شود.

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع کمی و همبستگی است. در این پژوهش ابتدا با بررسی و تحلیل دیدگاه‌های کارشناسان و صاحب‌نظران، چهارچوب نظری مناسبی برای طرح تحقیق تدوین شد. جامعه آماری این مطالعه شامل ساکنان مجتمع‌های مسکونی مسکن مهر و ایران‌زمین در شهر اراک است که تعداد آن‌ها حدود ۲۰۰ خانوار برآورد شده است. برای تعیین حجم نمونه، از فرمول کوکران ویژه نمونه‌های نامعلوم استفاده گردید. متغیرهای اصلی تحقیق شامل «قلمرو فضایی» و «رضایتمندی ساکنان» بوده که تأثیر عوامل مؤثر بر قلمرو فضایی در میزان رضایت ساکنان این مجتمع‌ها مورد بررسی قرار گرفت. در نهایت، تعداد ۱۲۰ خانوار به‌صورت در دسترس انتخاب شدند. پرسشنامه تحقیق بر پایه تحلیل مطالعات پیشین و با همکاری صاحب‌نظران و متخصصان حوزه مرتبط طراحی شد. این ابزار شامل ۵۲ سوال بوده که در شش حوزه اصلی شامل ابعاد کالبدی-محیطی، فعالیتی-رفتاری، معنایی، زمینه‌ای، فرهنگی و رضایتمندی ساکنان دسته‌بندی شده است. هر سوال در پرسشنامه براساس مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت، از «بسیار زیاد» تا «بسیار کم» امتیازدهی می‌شود. جهت اطمینان از اعتبار ابزار، روایی صوری پرسشنامه توسط متخصصان تأیید و پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ به ترتیب ۰,۹ و برای قلمرو فضایی و ۰,۷۷ برای رضایتمندی به دست آمد. داده‌های جمع‌آوری شده پس از ورود به نرم‌افزار SPSS تحلیل و تفسیر شدند تا روابط بین متغیرها مورد سنجش قرار گیرد.

مبانی نظری تحقیق

مجتمع‌های مسکونی

در ایران نیز، همزمان با افزایش روند شهرنشینی، سیاست تولید مسکن انبوه به صورت ساخت مجموعه‌های مسکونی به عنوان یکی از راهکارهای اصلی تأمین نیاز مسکن به سرعت توسعه یافت. این روند از دهه ۱۳۳۰ آغاز شد که همزمان با شروع بلندمرتبه‌سازی در تهران بود و همچنین ایده ایجاد کوی‌ها و شهرک‌های مسکونی برای اسکان مهاجران و اقشار کم‌درآمد مانند چهارصد دستگاه و نازی‌آباد رواج یافت. در دهه ۱۳۴۰، ساخت مجتمع‌های مسکونی برای طبقه میان‌درآمد با مشارکت بخش خصوصی مورد توجه قرار گرفت که نمونه بارز آن، شهرک اکباتان بود. در دهه ۱۳۵۰، با رونق اقتصادی و گسترش بلندمرتبه‌سازی، ساخت مجتمع‌های لوکس برای اقشار پردرآمد افزایش یافت. این روند پس از انقلاب اسلامی به طور موقت کند شد، اما پس از گذشت حدود یک دهه، دوباره از سر گرفته شد (عزیزی، ۱۳۸۶).

سرپناه مناسب صرفاً به معنای داشتن یک سقف بالای سر نیست، بلکه شامل مجموعه‌ای از عوامل است که رفاه و آسایش فرد را تأمین می‌کند. این عوامل شامل فضای مناسب، دسترسی فیزیکی آسان، امنیت شخصی و مالکیت، پایداری و دوام سازه‌ها، سیستم‌های روشنایی، تهویه و گرمایش کارآمد، زیرساخت‌های اساسی مانند آبرسانی، خدمات بهداشتی و آموزشی، مدیریت صحیح زباله، کیفیت محیط زیستی مطلوب، و همچنین مکان قرارگیری مناسب و دسترسی به فرصت‌های شغلی و امکانات اولیه می‌شوند. همه این موارد باید متناسب با توان مالی و استطاعت ساکنان فراهم گردد. یکی از انواع مسکن، «مسکن اجتماعی» است که عمدتاً با هدف رفع نیازهای اجتماعی تولید می‌شود و براساس حداقل استانداردهای قابل قبول یا حتی پایین‌تر از الگوهای مصرف معمول مسکن طراحی می‌گردد. مخاطبان این نوع مسکن عمدتاً زوج‌های جوان، اقشار کم‌درآمد و خانوارهای بی‌سرپرست هستند که امکان خرید مسکن در بازار آزاد را ندارند. این واحدها معمولاً در مناطق شهری ساخته می‌شوند (Bahreini و همکاران، ۱۹۹۹). در کشورهای مختلف، به‌ویژه کشورهای در حال توسعه، سیاست‌های متنوعی برای تأمین مسکن اقشار کم‌درآمد اتخاذ شده است. در ایران نیز با توجه به مشکلاتی چون کمبود مسکن و افزایش قیمت آن، «طرح مسکن مهر» به عنوان مهم‌ترین سیاست دولت برای پاسخ به این نیاز شکل گرفت و در اذهان عمومی متقاضیان مسکن جایگاه ویژه‌ای یافت. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، تأمین مسکن برای گروه‌های کم‌درآمد همواره یکی از چالش‌های اساسی دولت‌ها بوده و سیاست‌های مختلفی در این زمینه اجرا شده است. پروژه مسکن مهر که از سال ۱۳۸۶ در وزارت مسکن و شهرسازی مطرح شد، تجربه‌ای نوین برای رفع نیازهای مسکن این گروه‌ها بود (محمدی و همکاران، ۱۳۹۸).

این طرح با اهداف متعددی از جمله ایجاد تعادل میان عرضه و تقاضا با حذف قیمت زمین از هزینه مسکن، تأمین مسکن اقشار کم‌درآمد، کنترل افزایش قیمت زمین و مسکن، افزایش تولید مسکن، کاهش هزینه‌های مربوط به اجاره، رهن و خرید، تأمین نیازهای انباشته و آینده مسکن و ایجاد عدالت در دسترسی به مسکن مناسب اجرا شد. کارشناسان مهم‌ترین دستاورد مسکن مهر را کاهش قیمت مسکن و زمین برای اقشار کم‌درآمد می‌دانند. این طرح به عنوان پاسخی به شکست طرح استیجار مطرح شد که پیش‌تر وزارت مسکن و شهرسازی نتوانسته بود در زمینه ساخت‌وساز و واگذاری زمین موفق عمل کند. مسکن مهر با حذف قیمت زمین از قیمت تمام شده مسکن و واگذاری واحدها بدون احتساب ارزش زمین، به

عنوان بزرگ‌ترین اقدام حوزه مسکن شناخته شده است. بین انتخاب محیط مسکونی و رضایت ساکنان ارتباط وجود دارد، از طرفی رضایت مسکونی معیاری طبیعی برای ارزیابی موفقیت در انتخاب مسکن بوده، درحالی‌که نارضایتی از مسکن می‌تواند یکی از دلایل مهم مهاجرت باشد (شهبازی و همکاران، ۱۳۹۶).

قلمرو فضایی

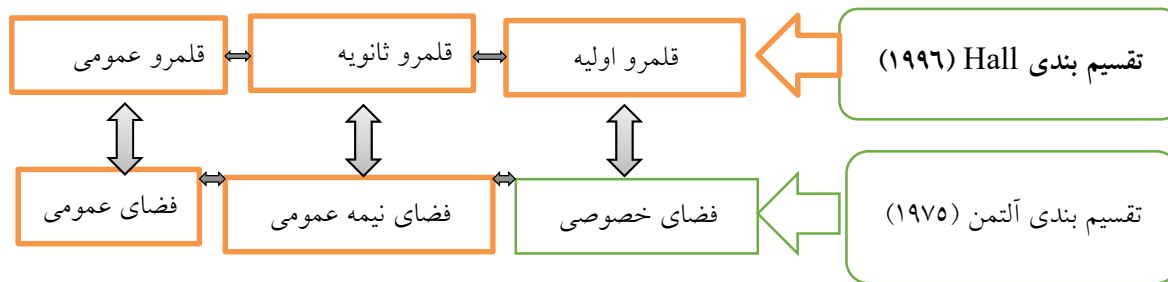
واژه «قلمرو» ترکیبی از دو بخش است: «قلم» که به معنی نوک قلم و وسیله نوشتن است، و «رو» که فعل امر از راندن یا حرکت دادن است. در نتیجه، «قلمرو» به معنای «محل روان بودن قلم» یا جایی است که قلم در آن حرکت می‌کند، به عبارتی «اسم ظرف» یا «مکان» قلم محسوب می‌شود. به همین دلیل، در لغت به معنای «ملک مطیع» یا قلمرو تحت حاکمیت و مالکیت فرد یا نهاد مشخصی است (Zahedi, ۲۰۰۵). از نظر عرفی و علمی، قلمرو نشان‌دهنده محدوده مالکیت و حاکمیت یک واحد اکولوژیک یا سیاسی بر یک ناحیه جغرافیایی مشخص است که شامل شکل زمین و منابع مادی آن می‌شود. قلمرو مفهومی فراتر از صرفاً یک فضای فیزیکی یا ظرف مکانی است و به عنوان بازتابی از حضور اقتدار، قدرت و کنترل در آن منطقه شناخته می‌شود. به همین دلیل، موضوعات مربوط به قلمرو و قلمروخواهی در بسیاری از مسائل و پدیده‌های جغرافیایی-سیاسی بنیادین هستند (Storey, 2009). اتحادیه بین‌المللی جغرافیا (IGU) نیز کشمکش‌ها و منازعات بر سر قلمرو را به عنوان یکی از موضوعات اصلی و محوری پژوهش‌های جغرافیای سیاسی در قرن بیست و یکم معرفی کرده است (Xu و همکاران، ۲۰۲۴). این نشان‌دهنده اهمیت ویژه قلمرو در مطالعات سیاسی، جغرافیایی و اجتماعی است. مفهوم «قلمرو» به معنای استفاده انحصاری و متقابل از یک مکان یا اشیاء توسط افراد یا گروه‌هاست. قلمرو فضایی به محدوده‌ای گفته می‌شود که یک فرد یا گروه آن را به عنوان فضای اختصاصی خود می‌شناسد و با رفتارهای مالکیت‌جویانه و قراردادن نشانه‌ها یا اشیاء خاص در آن، از آن محافظت می‌کند. این قلمرو تنها یک محدوده فیزیکی نیست بلکه دارای بعد روانی و اجتماعی نیز هست؛ به گونه‌ای که احساس یگانگی و تعلق روانی به آن مکان را به همراه دارد (کمائی و کابلی، ۱۴۰۳). قلمرو مکانی، فضایی محدود شده است که افراد به عنوان محدوده اختصاصی خود از آن استفاده می‌کنند. رفتار «قلمروپایی» به مجموعه اقداماتی گفته می‌شود که افراد برای حفظ فاصله و تنظیم حریم خود با دیگران انجام می‌دهند، که این رفتارها از طریق شخصی‌سازی، نشانه‌گذاری و بروز تعلق فرد به مکان، نمود می‌یابد. از این رو، قلمرو نه فقط یک مفهوم فضایی، بلکه یک پدیده اجتماعی است که در روابط متقابل ما با دیگران و تعاملات اجتماعی نمود پیدا می‌کند (Lang, 1986). در همین راستا، حسینی و همکاران (۱۳۹۶) به طراحی دستور زبان فضاهای مسکونی پرداختند تا تعامل بین اعضای خانواده را بهبود بخشند و نشان دادند که طراحی قلمروهای فضایی می‌تواند در تقویت روابط و عملکرد اجتماعی نقش موثری داشته باشد. به بیان دیگر، قلمرو را می‌توان موقعیت و مکان یک اجتماع در فضای فیزیکی دانست و این مفهوم امکان ساماندهی فضای اطراف را برای انسان فراهم می‌کند، به گونه‌ای که وی می‌تواند به آن هویت فردی یا جمعی بدهد. «قلمروپایی» با امکان تغییر محیط و شخصی‌سازی آن، نقش مهمی در ایجاد حس هویت فردی و جمعی ایفا می‌کند (Tae و همکاران، ۲۰۲۲). یکی از بارزترین ویژگی‌های قلمرو، حس هویت است، زیرا کنترل و نظارت بر یک محدوده جغرافیایی به تعریف عینی از فرد یا گروه کمک می‌کند. قلمروها همچنین نقش مهمی در تسهیل تعاملات اجتماعی

و تثبیت نظام‌های اجتماعی دارند؛ با نظارت بر روابط بین افراد، از بروز تعارضات و سوء تفاهم‌ها جلوگیری می‌کنند (Lang, 1986). قلمروها انواع مختلفی دارند که یکی از معیارهای مهم برای دسته‌بندی آن‌ها، مدت زمان استفاده از قلمرو است. بر این اساس، قلمروها به دو دسته «قلمروهای موقت» و «قلمروهای دائمی» تقسیم می‌شوند. قلمروهای موقت نشان‌دهنده تصاحب و کنترل موقت یک محل برای انجام یک رفتار خاص هستند، در حالی که قلمروهای دائمی بازتاب استفاده مستمر و بلندمدت از مکان هستند. همچنین آلتمن (۱۹۶۷) قلمروها را به سه نوع «نخستین»، «عمومی» و «ثانویه» تقسیم کرده که این دسته‌بندی بر اساس ماهیت و سلسله‌مراتب مفهومی آن‌ها انجام شده است (Altman, 1967). این تقسیم‌بندی به درک بهتر نحوه استفاده و کنترل فضاهای مختلف توسط افراد و گروه‌ها کمک می‌کند و نشان‌دهنده تنوع کارکردهای قلمرو در زندگی اجتماعی انسان‌ها است.

قلمرو اولیه: قلمرو اولیه به آن دسته از فضاها یا حوزه‌هایی اطلاق می‌شود که مالکیت و استفاده از آن‌ها به طور انحصاری در اختیار یک فرد یا گروه خاص قرار دارد. این مالکیت به گونه‌ای است که توسط دیگران به رسمیت شناخته شده و به طور مستمر و دائمی تحت اختیار مالکین باقی می‌ماند. به عبارت دیگر، این قلمروها جایگاه ویژه و اختصاصی دارند و معمولاً محدود به افراد یا گروه‌هایی است که حق بهره‌برداری انحصاری از آن‌ها را دارند. برآور در سال ۱۹۶۵ این نوع قلمرو را با عنوان «قلمرو شخصی» شناخته و نمونه بارز آن را خانه و محیط زندگی خصوصی افراد می‌داند که به عنوان مکانی امن و اختصاصی برای مالکین خود محسوب می‌شود.

قلمرو ثانویه: این سطح از قلمرو در مقایسه با قلمرو اولیه، اهمیت انحصاری کمتری دارد و نقش آن بیشتر به عنوان فضایی واسط بین حوزه‌های کاملاً خصوصی و کاملاً عمومی مطرح می‌شود. قلمرو ثانویه به گونه‌ای است که استفاده از آن بین چند گروه به صورت مشترک یا نیمه‌خصوصی صورت می‌گیرد، یعنی نه کاملاً انحصاری است و نه کاملاً در اختیار عموم. این فضا می‌تواند برای گروه‌های خاص جنبه‌ای خصوصی داشته باشد اما از سوی دیگر اجازه استفاده آزاد و بدون محدودیت برای همه را نمی‌دهد. این مفهوم در جامعه‌شناسی معادل «گروه‌های ثانویه» است که اعضای آن ممکن است ارتباط اجتماعی و تعامل داشته باشند ولی حوزه دسترسی آن‌ها محدودتر از فضاهای عمومی است.

قلمرو عمومی: قلمرو عمومی، برخلاف دو نوع قبلی، فضایی است که بیشتر به صورت موقتی و باز برای استفاده و دسترسی عموم افراد فراهم می‌شود. این حوزه‌ها عموماً به عنوان مکان‌هایی با دسترسی آزاد شناخته می‌شوند که هر فرد یا گروهی می‌تواند به آن‌ها وارد شود و از آن‌ها بهره‌مند گردد، مگر آنکه محدودیت‌های خاصی اعمال شده باشد. قلمرو عمومی در ادبیات مرتبط با نظریه‌های فضایی گاهی به عنوان «قلمرو آزاد» یا «قلمرو اختیاری» نیز نامیده می‌شود. این فضاها معمولاً شامل مکان‌هایی مانند پارک‌ها، خیابان‌ها و سایر مکان‌های عمومی هستند که ماهیت باز و مشارکتی دارند. این دسته‌بندی مفهومی، با نظریه «فضای قابل دفاع» که توسط اسکار نیومن مطرح شده، همخوانی دارد. نیومن در نظریه خود، فضا را به سه حوزه اصلی تقسیم می‌کند: فضای خصوصی، فضای نیمه‌عمومی و فضای عمومی، که به ترتیب معادل قلمروهای اولیه، ثانویه و عمومی در این تقسیم‌بندی هستند (Hall, 1996:58). این تطابق نشان می‌دهد که چگونه مفاهیم مربوط به مالکیت و دسترسی به فضاها می‌تواند در تحلیل‌های مختلف اجتماعی و محیطی به کار روند و فهم بهتری از تعاملات انسانی و سازماندهی فضایی ارائه دهند.

شکل ۱: مقایسه تقسیم بندی آلتمن و نیومن

رضایتمندی

در چند دهه اخیر، مفهوم رضایتمندی به عنوان یکی از مباحث کلیدی و تاثیرگذار در حوزه کیفیت محیط، جایگاه ویژه‌ای یافته است (رفعیان و همکاران، ۱۳۸۸). این مفهوم نه تنها به عنوان یکی از قوی‌ترین چارچوب‌ها برای سنجش کیفیت محیط مورد استفاده قرار گرفته، بلکه به طور گسترده‌ای به ارزیابی‌های حساس به دیدگاه و تجربه کاربران اختصاص یافته است (Francescato, Weidemann & Anderson, 2018). رضایتمندی محیطی در واقع به مجموعه‌ای وسیع از انتظارات، تمایلات و نیازهای انسانی اشاره دارد که هم شامل نیازهای پایه و اولیه و هم نیازهای متعالی و روانی می‌شود و در نهایت در تجربه واقعی افراد از زندگی در محیط خود تجلی می‌یابد (غفوریان و حصاری، ۱۳۹۵). یکی از نکات کلیدی در این زمینه، این است که درک و برداشت ساکنان از محیط پیرامون‌شان، به صورت مستقیم بر کیفیت زندگی آن‌ها تأثیر می‌گذارد و از این رو، رضایتمندی سکونتی به عنوان شاخصی برای بازتاب ادراک افراد نسبت به کیفیت زندگی در محیط زندگی‌شان مورد توجه قرار می‌گیرد (Campbell و همکاران، ۱۹۷۶). از سوی دیگر، برخی ویژگی‌های فردی مانند سن، جنسیت، و مالکیت مسکن، نقش مهمی در شکل‌گیری این ادراک ایفا می‌کنند. تحقیقات نشان داده‌اند که افراد با وضعیت اجتماعی-اقتصادی بالاتر، افراد مسن‌تر و مالکین خانه معمولاً نسبت به ویژگی‌های فیزیکی و محیطی واحدهای مسکونی و محله‌هایشان رضایت بیشتری دارند؛ این در حالی است که افراد با موقعیت اجتماعی-اقتصادی پایین‌تر، جوان‌تر و مستأجران، رضایت کمتری از این ویژگی‌ها نشان می‌دهند (Burt, ۱۹۴۳). همچنین، رابطه‌ای دو سویه بین رضایتمندی سکونتی و همسانی اجتماعی میان ساکنان وجود دارد. به این معنا که افزایش رضایتمندی سکونتی باعث تقویت و افزایش انسجام اجتماعی بین ساکنان می‌شود و از طرف دیگر، وجود یکپارچگی و همبستگی اجتماعی در میان ساکنان، رضایت آن‌ها از محیط زندگی را ارتقا می‌بخشد. همچنین نرخ پایین جابه‌جایی ساکنان نقش مهمی در تقویت ارتباطات بین همسایگان دارد و باعث ایجاد حس تعلق و اعتماد متقابل در جامعه محلی می‌شود (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۶). در نهایت، رضایتمندی از محیط سکونتی تابعی است از میزان رضایت ساکنان نسبت به دو شاخص اصلی: واحدهای مسکونی خودشان و محیط همسایگی یا محله‌ای که در آن زندگی می‌کنند. این تأثیر به صورت مستقیم و آشکار بر رضایتمندی اثر می‌گذارد. علاوه بر این، ویژگی‌های فردی، فرهنگی و اجتماعی افراد نیز به صورت غیرمستقیم در تعیین میزان رضایتمندی سکونتی نقش دارند و بر نحوه ادراک آن‌ها از کیفیت محیط اثرگذار هستند (رفعیان و همکاران، ۱۳۸۸؛ ذبیحی و همکاران، ۱۳۹۰).

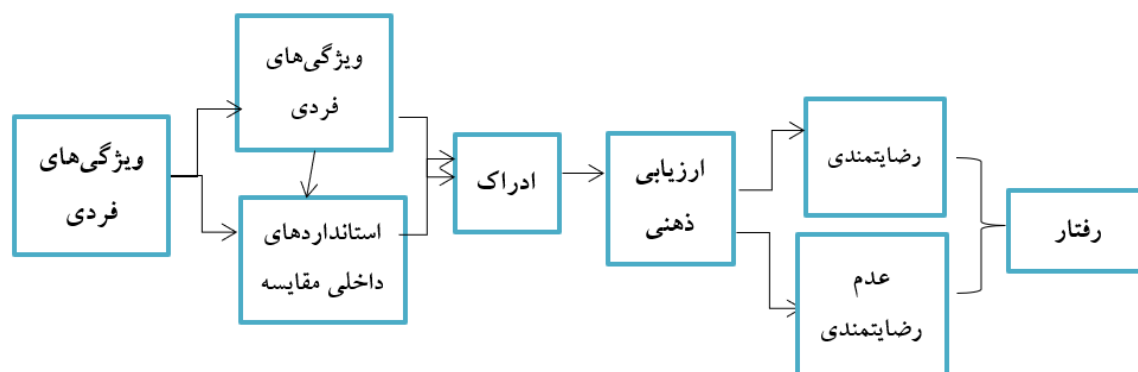
رضایتمندی محیطی به عنوان ارزیابی ذهنی افراد از کیفیت و ویژگی‌های عینی یک محیط مشخص تعریف می‌شود و بیانگر میزان تطابق آن محیط با انتظارات و نیازهای ساکنان است. به عبارت دیگر، این مفهوم نشان می‌دهد که یک محیط خاص تا چه اندازه قادر است انتظارات، خواسته‌ها و نیازهای افراد را برآورده سازد. با این حال، ارزیابی رضایتمندی افراد نسبت به محیط، به دلیل پیچیدگی‌هایی که از ماهیت انتظارات و نیازهای فردی ناشی می‌شود، ساده و یکنواخت نیست. این انتظارات به سیستم ارزشی هر فرد بستگی دارد که خود در قالب مراحل مختلف زندگی فرد تغییر می‌کند (زارعی و همکاران، ۱۳۹۱). همچنین اهداف و مقاصد هر فرد نسبت به یک فضای خاص نیز در شکل‌گیری این ارزیابی موثر است. از سوی دیگر، ماهیت عینی محیط نیز بسیار پیچیده است، چرا که محیط صرفاً یک ساختار فیزیکی نیست، بلکه ساختاری ترکیبی از عوامل اجتماعی و فیزیکی است که در سطوح مختلف با هم تعامل دارند (جلالی و همکاران، ۱۴۰۳) (پناهی و همکاران، ۱۳۹۷).

معیارهای عینی، به ویژگی‌هایی اشاره دارند که علاوه بر اینکه قابل مشاهده و ملموس هستند، قابلیت اندازه‌گیری کمی دارند و معمولاً درک و انتظارات مشابهی در میان افراد ایجاد می‌کنند. این معیارها عمدتاً از طریق روش‌های مستقیم مانند مشاهدات میدانی و اندازه‌گیری‌های کمی توسط پژوهشگران ثبت و تحلیل می‌شوند. بر اساس این تعریف و مطالعات پیشین، می‌توان مؤلفه‌های عینی رضایتمندی را به سه دسته اصلی تقسیم کرد: عوامل فردی، عوامل فیزیکی-کالبدی و عوامل اجتماعی. در مقابل، معیارهای ذهنی شامل ویژگی‌هایی است که برداشت‌ها و تلقی‌های یکسانی در میان افراد ندارند و بیشتر تحت تأثیر خصوصیات، خواسته‌ها و تمایلات فردی قرار دارند. این معیارها در واقع بازتاب درک و ارزیابی ذهنی ساکنان از ویژگی‌های محیطی هستند.

احمدی و همکاران (۱۴۰۱) معتقدند که معیارهای عینی از طریق تأثیرگذاری بر ادراک و ارزیابی ذهنی (معیارهای ذهنی)، نقش مهمی در شکل‌دهی به رضایتمندی محیطی ایفا می‌کنند. به عبارت دیگر، ویژگی‌های عینی محیط به طور مستمر و قابل اندازه‌گیری توسط برنامه‌ریزان و متخصصان قابل ثبت است، اما ارزیابی‌های ذهنی افراد نسبت به همان ویژگی‌های عینی، به دلیل تفاوت‌های فردی و استانداردهای درونی متفاوت است.

مطالعات پیشین نشان داده‌اند که معیارهای ذهنی معمولاً در مدل‌های رضایتمندی، اهمیت آماری بیشتری نسبت به معیارهای عینی دارند. این موضوع بدین دلیل است که محیط نه تنها یک ساختار فضایی بلکه مجموعه‌ای از روابط و تعاملات اجتماعی نیز هست و به همین خاطر، ارزیابی رضایتمندی بیشتر بر پایه برداشت‌های ذهنی شکل می‌گیرد تا ارزیابی صرفاً عینی (Zhao و همکاران، ۲۰۲۴).

در نهایت، معیارهای ذهنی نیز قابل تقسیم‌بندی در سه دسته عوامل فردی، محیطی و اجتماعی هستند که به درک عمیق‌تر از رضایتمندی محیطی کمک می‌کنند. این تقسیم‌بندی کمک می‌کند تا پژوهشگران بتوانند به طور روشن‌تری تفاوت میان عوامل عینی و ذهنی را در مطالعات خود لحاظ کنند و تأثیر هر کدام را به صورت جداگانه تحلیل نمایند.

شکل ۲: ارتباط میان ویژگی‌های عینی و ذهنی و فردی در مدل‌های رضایتمندی

متغیرهای عینی معمولاً تأثیر قابل توجهی بر ادراک و ذهنیت افراد دارند و این ادراکات ذهنی هستند که در نهایت منجر به رضایتمندی یا عدم رضایتمندی افراد نسبت به محیط می‌شوند. با این حال، برخی پژوهش‌ها نتایجی متفاوت درباره رابطه میان واقعیت عینی و برداشت‌های ذهنی ارائه داده‌اند که نشان‌دهنده پیچیدگی این ارتباط است. برای نمونه، سلیمی و همکاران (۱۳۹۱) به موضوع آسایش حرارتی پرداخته‌اند که در ظاهر یک پدیده کاملاً عینی و مرتبط با شرایط فیزیکی محیط است، اما آن را به عنوان یک مفهوم پویا و ذهنی نیز معرفی کرده‌اند. این بدان معناست که ارزیابی آسایش حرارتی افراد همیشه با شرایط عینی محیطی مانند دما و رطوبت هماهنگ نیست و «وضعیت ذهنی» افراد نقش مهمی در درک و ارزیابی آن ایفا می‌کند.

مطالعه‌ای که توسط علیزاده و همکاران (۱۳۹۵) انجام شده است، نشان می‌دهد که در شرایط ذهنی مثبت — مانند علاقه و احساس تعلق مردم به میدان امام خمینی (ره) دمای ادراک شده توسط افراد در تابستان کمتر و در زمستان بیشتر گزارش شده است. در مقابل، در شرایط ذهنی نامناسب مانند میدان امام حسین (ع)، این روند معکوس بوده است. این یافته‌ها به وضوح تأثیر عمیق عامل ذهنی بر ادراک عواملی کاملاً عینی مانند دما را نمایان می‌سازد. از این منظر، می‌توان نتیجه گرفت که رابطه میان عینیت (واقعیت‌های عینی محیط) و ذهنیت (برداشت‌های ذهنی افراد) رابطه‌ای بسیار پیچیده، در هم تنیده و غیرقابل تفکیک است که نمی‌توان این دو را به صورت جداگانه و مستقل از هم بررسی کرد.

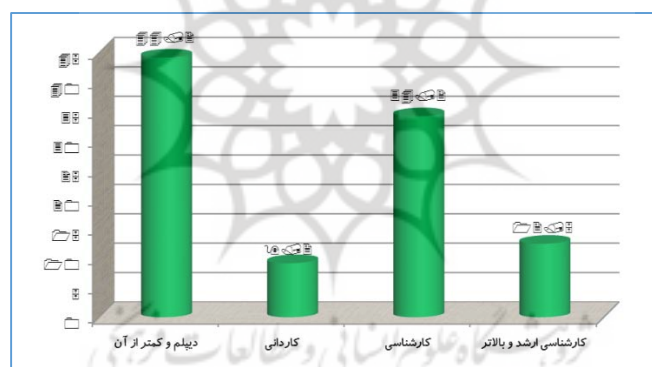
یافته‌های پژوهش

از نظر توزیع فراوانی متغیرهای جمعیت شناختی، از جمع ۱۲۰ نفر پاسخگو به سؤالات (۶۰ نفر پاسخگو در هر مجتمع) ۵۶/۷ درصد مرد و ۴۳/۳ درصد زن می‌باشند نمودار شماره (۱). لذا به میزان کمی، تعداد پاسخگویان مرد بیشتر از تعداد پاسخگویان زن هستند و بیشترین افراد پاسخ دهنده متأهل می‌باشند. همچنین بیشترین افراد پاسخ دهنده در گروه سنی رده بین ۳۵ تا ۴۵ سال قرار داشتند و از نظر مدرک تحصیلی بیشتر پاسخ دهندگان دارای مدرک دیپلم و کمتر از آن بودند نمودار شماره (۲). و در ادامه جدول (۱) میزان متغیرهای جمعیت شناختی یا دموگرافیکی پژوهش به طور کامل نشان داده شده است.

جدول ۱: توزیع متغیرهای جمعیت شناختی پژوهش

نام متغیر	گروه ها	فراوانی	درصد
سن	تا ۲۵ سال	۱۴	۱۱/۷
	۲۵ تا ۳۵ سال	۳۵	۲۹/۲
	۳۵ تا ۴۵ سال	۴۱	۳۴/۲
	۴۵ تا ۵۵ سال	۲۰	۱۶/۷
	بالای ۵۵ سال	۱۰	۸/۳

پس از گروه‌بندی متراژ واحدهای مسکونی مشاهده گردید که ۱۲/۲ درصد متراژ منازل پاسخگویان کمتر از ۷۰ متر، ۲۰/۹ درصد بین ۷۰ تا ۸۵ متر، ۱۱/۳ درصد بین ۸۵ تا ۱۰۰ متر، ۳۴/۸ درصد بین ۱۰۰ تا ۱۱۵ متر و ۲۰/۹ درصد بیش از ۱۱۵ متر است. نتایج اعلام شده با توجه به بی‌سختی تعدادی از داوطلبان، از ستون درصد معتبر اعلام گردیده است. شایان ذکر است بر حسب ستون درصد تجمعی، حدود ۴۴ درصد از پاسخگویان در واحدهای زیر ۱۰۰ متر زندگی می‌کنند.

نمودار ۱: فراوانی سطح تحصیلات پاسخگویان

با بررسی ارتباط کلی بین قلمرو فضایی با رضایتمندی از مجتمع‌های مسکونی با اطمینان، این نتیجه حاصل می‌شود که بین این دو رابطه‌ی مستقیم و معناداری وجود دارد. با توجه به این موضوع که هر یک از این مؤلفه‌ها یک متغیر فاصله‌ای است، بنابراین برای آزمون، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد، که مقدار ضریب همبستگی بین متغیر قلمرو فضایی با رضایتمندی در مجتمع‌های مسکونی برابر با ۰/۵۲۵ است. این بدین معناست که با افزایش متغیر قلمرو فضایی، میزان رضایتمندی از مجتمع‌های مسکونی افزایش و با کاهش آن میزان رضایتمندی کاهش پیدا خواهد کرد.

جدول ۲: ضریب همبستگی بین عوامل مؤثر بر قلمرو فضایی در مجتمع‌های مسکونی با عوامل رضایتمندی

متغیرها	قلمرو فضایی	رضایتمندی
قلمرو فضایی	۱	**۰/۵۲۵
رضایتمندی	**۰/۵۲۵	۱

$$P \leq 0.05^* P \leq 0.01^{**}$$

پس از بررسی متغیرهای جمعیت شناختی پژوهش، به بررسی روابط میان مولفه‌های (متغیرهای) قلمرو فضایی و عوامل رضایتمندی در مجتمع‌های مسکونی مسکن مهر و ایران زمین شهراراک، با استفاده از آزمون ضریب همبستگی پیرسون پرداخته شد. در جدول شماره (۳) خروجی آزمون پیرسون در بررسی عوامل مؤثر بر قلمرو فضایی در مجتمع‌های مسکونی با عوامل رضایتمندی نشان داد، که بین تمامی مولفه‌ها مؤثر بر قلمرو فضایی در مجتمع‌های مسکونی با مولفه‌ی کالبدی در رضایتمندی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین بین مولفه کالبدی محیطی از قلمرو فضایی با مولفه‌ی عوامل اجتماعی از رضایتمندی بیشتری همبستگی و سطح معناداری وجود دارد، و اما در ادامه این آزمون بین مولفه‌های زمینه‌ای و فرهنگی از قلمرو فضایی با مولفه‌ی اجتماعی در رضایتمندی کمترین همبستگی و سطح معناداری مشاهده می‌شود.

جدول ۳: ضریب همبستگی بین عوامل مؤثر بر قلمرو فضایی در مجتمع‌های مسکونی با عوامل رضایتمندی

متغیرها	کالبدی محیطی	معنایی	زمینه‌ای	فرهنگی	فعالیتی - رفتاری	عوامل کالبدی	عوامل اجتماعی	عوامل محیطی	عوامل فرهنگی
کالبدی محیطی	۱								
معنایی	**۰/۷۰۱	۱							
زمینه‌ای	**۰/۲۷۸	**۰/۵۷۳	۱						
فرهنگی	**۰/۳۷۳	**۰/۴۵۵	**۰/۵۶۳	۱					
فعالیتی - رفتاری	**۰/۳۹۶	**۰/۴۰۷	**۰/۳۰۹	**۰/۴۷۴	۱				
عوامل کالبدی	**۰/۴۵۹	**۰/۴۱۸	**۰/۲۳۹	**۰/۲۳۸	**۰/۳۵۷	۱			
عوامل اجتماعی	**۰/۵۳۷	**۰/۳۸۷	۰/۰۲۸	۰/۰۴۹	*۰/۲۱۵	**۰/۳۳۲	۱		
عوامل محیطی	**۰/۴۲۶	**۰/۴۲	**۰/۲۸۳	۰/۱۷۰	**۰/۴۲۸	**۰/۴۷۶	**۰/۳۳۵	۱	
عوامل فرهنگی	*۰/۱۸۸	**۰/۲۶۸	۰/۱۱۲	۰/۱۵۸	۰/۱۷۶	*۰/۲۰۹	*۰/۱۹۳	*۰/۲۰۰	۱

$$P \leq 0.05^* P \leq 0.01^{**}$$

جدول (۴) نشان می‌دهد یک رابطه خطی معنی‌داری بین مولفه‌های کالبدی محیطی، فعالیتی - رفتاری و معنایی با رضایتمندی وجود دارد. به عبارت دیگر رگرسیون برازش داده شده معنی‌دار است.

جدول ۴: آنالیز واریانس

ضرایب	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره F	سطح معنی‌داری
رگرسیون	۱۱/۲۸۳	۳	۳/۷۶۱	۲۷/۳۹۱	۰/۰۰۰
باقیمانده	۱۵/۹۲۸	۱۱۶	۰/۱۳۷		
کل	۲۷/۲۱۱	۱۱۹			

جدول ضرایب رگرسیون، خروجی اصلی آزمون تحلیل رگرسیون را نشان می‌دهد که ۵ مؤلفه ی (کالبدی محیطی، معنایی، زمینه‌ای، فرهنگی و فعالیتی-رفتاری) از قلمرو فضایی وارد مدل شده، که دو مؤلفه ی زمینه‌ای و فرهنگی به جهت کمبود اهمیت از این مدل خارج شده است. بنابراین برای ایجاد رضایتمندی در مجتمع‌های مسکونی سه مؤلفه ی کالبدی محیطی، فعالیتی-رفتاری و معنایی بیشترین تاثیرگذاری را دارا می‌باشد.

جدول ۵: جدول ضرایب رگرسیون

مدل	ضرایب غیر استاندارد		ضرایب استاندارد	آماره t	سطح معنی‌داری
	B	انحراف استاندارد			
عرض از مبدأ	۱/۰۷	۰/۲۰۹	Beta	۵/۱۲۳	۰/۰۰۰
کالبدی محیطی	۰/۲۵۵	۰/۰۷۲	۰/۳۵۸	۳/۵۴۱	۰/۰۰۱
فعالیتی- رفتاری	۰/۱۶۷	۰/۰۶۴	۰/۲۰۵	۲/۶۰۳	۰/۰۱۰
معنایی	۰/۱۵۳	۰/۰۷۳	۰/۲۱۱	۲/۰۷۸	۰/۰۴۰

در جدول شماره (۵) ضرایب رگرسیون ضمن تأکید بر اینکه سه مؤلفه مستقل (کالبدی محیطی، فعالیتی- رفتاری و معنایی) در مدل وجود دارد، نشان می‌دهد عرض از مبدأ مدل برابر ۱/۰۷۰، ضریب مؤلفه کالبدی محیطی برابر ۰/۳۵۸، ضریب مؤلفه فعالیتی- رفتاری برابر ۰/۲۰۵ و ضریب مؤلفه معنایی برابر ۰/۲۱۱ است. لذا می‌توان مدل زیر را به عنوان مدل رگرسیونی معرفی کرد:

$$(\text{معنایی}) \times ۰/۲۱۱ + (\text{فعالیتی- رفتاری}) \times ۰/۲۰۵ + (\text{کالبدی محیطی}) \times ۰/۳۵۸ + ۱/۰۷۰ = \text{رضایتمندی}$$

نتیجه گیری

نتایج پژوهش حاکی از آن است که میان قلمرو فضایی با رضایتمندی به میزان ۰,۵۲۵ ارتباط مستقیم و معنادار وجود دارد، همچنین میان عوامل موثر هر دو متغیر نیز ارتباط وجود دارد. بیشترین همبستگی بین مؤلفه کالبدی محیطی از قلمرو فضایی با مؤلفه ی عوامل اجتماعی از رضایتمندی و کمترین همبستگی و سطح معناداری، بین مؤلفه های زمینه‌ای و فرهنگی از قلمرو فضایی با مؤلفه ی اجتماعی در رضایتمندی وجود دارد. و در زیر مؤلفه ها بین تمامی مؤلفه ای مؤثر بر قلمرو فضایی در مجتمع‌های مسکونی با عوامل کالبدی رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. مقدار ضریب همبستگی بین مؤلفه محیطی با عوامل کالبدی برابر با ۰/۴۵۹ بوده و سطح معناداری لازم کمتر از ۰/۰۵ است. لذا افزایش مؤلفه محیطی در مجتمع‌های مسکونی، بر روی افزایش عوامل کالبدی پاسخگویان مؤثر بوده است و بالعکس کاهش مؤلفه محیطی در مجتمع، باعث کاهش عوامل کالبدی پاسخگویان خواهد شد. مقدار ضریب همبستگی بین مؤلفه معنایی در مجتمع‌های مسکونی بر روی عوامل کالبدی ۰/۴۱۸، مقدار ضریب همبستگی بین مؤلفه زمینه‌ای در مجتمع‌های مسکونی بر روی عوامل کالبدی ۰/۲۳۹، مقدار ضریب همبستگی بین مؤلفه فرهنگی در مجتمع‌های مسکونی بر روی عوامل کالبدی ۰/۲۳۸ و مقدار ضریب همبستگی بین مؤلفه فعالیتی- رفتاری در مجتمع‌های مسکونی بر روی عوامل کالبدی ۰/۳۵۷ و سطح معناداری لازم کمتر از ۰/۰۱ است. بدین معنا که با افزایش هر یک از عوامل تأثیرگذار بر قلمرو فضایی در مجتمع‌های مسکونی، میزان متغیر عوامل کالبدی افزایش و با کاهش هر یک از این عوامل تأثیرگذار، میزان متغیر عوامل کالبدی کاهش پیدا خواهد کرد. و عوامل مؤثر بر قلمرو فضایی در مجتمع‌های مسکونی، کالبدی محیطی، معنایی، زمینه‌ای، فرهنگی و فعالیتی- رفتاری پیش‌بینی کننده رضایتمندی پاسخگویان می‌باشد. یک رابطه خطی معنی داری بین مؤلفه‌های کالبدی محیطی، فعالیتی- رفتاری و معنایی با رضایتمندی وجود دارد. و در نهایت اگر مؤلفه های کالبدی محیطی، معنایی و فعالیتی- رفتاری رادر طراحی قلمرو فضایی مجتمع‌های مسکونی مد نظر قرار دهیم رضایتمندی ساکنین را افزایش خواهیم داد. برای اعتبارسنجی نتایج پژوهش ذکر شده در رابطه با قلمرو فضایی و رضایتمندی ساکنان مجتمع‌های مسکونی و مقایسه آن با پژوهش‌های داخلی و بین‌المللی ارائه شده، نکات زیر قابل استخراج است: در این پژوهش رابطه مثبت و معنادار بین مؤلفه‌های کالبدی- محیطی و رضایتمندی با ضریب ۰,۵۲۵ گزارش شده است که این موضوع با نتایج مطالعاتی مانند (Chen et al. (2022 که تأکید بر عناصر محیطی فضاهای خیابانی و تأثیر آن بر رضایت سکونتی داشت، Zhao et al. (2024 که بهبود فضاهای بیرونی را در افزایش رضایت ساکنین مؤثر دانست، (Peng et al. (2021 که بر ابعاد فیزیکی و اجتماعی (مثل فضای سبز و سرمایه اجتماعی) تأکید داشت و (Yang et al. (2025 که مؤلفه‌های کالبدی مانند نور، دکوراسیون داخلی، فضای سبز و دید پنجره را در رضایت کلی تأثیرگذار دانستند، مطابقت کامل دارد.

همچنین در این پژوهش، مؤلفه‌های معنایی، فرهنگی، زمینه‌ای و رفتاری بر رضایت مؤثر گزارش شده‌اند (ضرایب بین ۰,۲۳۸ تا ۰,۴۱۸) که این تنوع در عوامل با دیدگاه چندبعدی رضایتمندی سکونتی که در مطالعاتی مانند (Ji et al. (2023 با عوامل متنوع و تأثیرات غیرخطی و آستانه‌ای، (Chen et al. (2024 با اولویت‌بندی عوامل بر اساس سلسله‌مراتب نیازها، (Dong et al. (2023 با رابطه پیچیده و غیرخطی عوامل زیرساختی، فضاهای فعالیت و مدیریت ملکی، (Hasegawa et al. (2022 با تأثیر ادراکات احساسی مانند لذت‌بخشی صدا و (Mantey (2021 با نقش مهم برداشت‌های ذهنی ساکنان، تطابق

دارد. از سوی دیگر، این پژوهش بر وجود رابطه خطی معنادار بین مؤلفه‌های مختلف قلمرو فضایی و رضایت تأکید دارد، اما برخی مطالعات مانند (Dong et al. (2023)، (Ji et al. (2023) و (Chen et al. (2024) نشان می‌دهند که این روابط می‌توانند غیرخطی و پیچیده باشند؛ بنابراین برای ارتقای تحلیل، پیشنهاد می‌شود در مطالعات آینده از مدل‌سازی‌های غیرخطی یا یادگیری ماشین بهره گرفته شود. نکته مهم دیگر آن است که در این پژوهش کمترین همبستگی بین مؤلفه فرهنگی و اجتماعی گزارش شده است، در حالی که در مطالعاتی مانند (Ahmadi et al. (2022) عوامل اجتماعی مثل حس تعلق، امنیت و تعامل اجتماعی بسیار مهم شمرده شده‌اند، (Peng et al. (2021) با تأکید بر روابط محله‌ای و حس تعلق، (Chen et al. (2024) با بررسی رفتارهای اجتماعی مانند اشغال فضا و نظافت و (Iamtrakul et al. (2023) که نقش دسترسی و ایمنی در کیفیت زندگی حمل‌ونقل را مطرح کرده‌اند، عوامل اجتماعی نقش کلیدی در رضایت داشته‌اند. این می‌تواند نشانگر آن باشد که در بافت مورد بررسی فضای اجتماعی ضعیف‌تر است یا نیاز به توجه بیشتری دارد. از لحاظ تطابق با پژوهش‌های داخلی نیز، مطالعاتی مانند خسروی و همکاران (۱۳۹۳)، رفیعیان (۱۳۹۶ و ۱۳۹۳) و رضایی و همکاران (۱۳۸۸) بر نقش کلیدی عوامل کالبدی محیطی، فضاهای باز و رضایت ساکنان از امکانات و طراحی محیطی تأکید داشته‌اند که این امر با نتایج این پژوهش به ویژه در تأکید بر عناصر محیطی-کالبدی به عنوان پیش‌بینی‌کننده رضایتمندی همراستا است. جمع‌بندی تطبیقی به صورت زیر است:

- ❖ رابطه کالبدی-محیطی و رضایتمندی در این پژوهش مثبت و قوی (۰٫۵۲۵) است که با مقالات بین‌المللی مانند (Chen (2022)، (Zhao (2024) و (Yang (2025) تطابق بسیار بالایی دارد.
- ❖ تأثیر مؤلفه‌های فرهنگی، معنایی و رفتاری مثبت ولی ضعیف‌تر بوده و با دیدگاه‌های (Ji (2023)، (Chen (2024) و (Mantey (2021) همخوانی متوسط تا بالایی دارد.
- ❖ نوع رابطه در این پژوهش خطی است، اما اکثر مقالات به وجود روابط غیرخطی اشاره کرده‌اند که نیاز به گسترش دارد.
- ❖ اهمیت مؤلفه‌های اجتماعی در این پژوهش همبستگی پایینی نشان می‌دهد در حالی که مطالعاتی مانند (Ahmadi (2022) و (Koçak (2024) به نقش کلیدی این عوامل اشاره دارند که این موضوع می‌تواند اختلاف احتمالی باشد.
- ❖ همخوانی با مطالعات داخلی بالا بوده و با پژوهش‌های ملکشاهی، رفیعیان و بهزادفر منطبق است.

پیشنهادهای

با توجه به نتایج این پژوهش و تطبیق آن با مطالعات داخلی و بین‌المللی، مجموعه‌ای از پیشنهادات کاربردی برای بهبود طراحی قلمرو فضایی در مجتمع‌های مسکونی با هدف افزایش رضایتمندی ساکنان به شرح زیر ارائه می‌شود:

(۱) تقویت مؤلفه کالبدی-محیطی (با ضریب همبستگی ۰٫۴۵۹):

✓ پیشنهادات طراحی:

- طراحی و نگهداری فضای سبز مناسب و قابل استفاده برای گروه‌های سنی مختلف.
- توجه به کیفیت دید بصری از درون واحدها به فضاهای باز (مانند چشم‌انداز به پارک یا حیاط).

- بهبود نور طبیعی در فضاهای مشترک مانند راهروها و لابی.
- استفاده از مصالح با کیفیت در طراحی نما، کف‌سازی، و مبلمان شهری داخلی مجتمع.

۲) تقویت مؤلفه معنایی (با ضریب همبستگی ۰,۴۱۸):

پیشنهادهای معنایی و ادراکی:

- طراحی فضاهایی که هویت محله‌ای و حس تعلق را القا کنند، مانند ورودی شاخص، نقوش محلی، تابلوهای فرهنگی.
- بهره‌گیری از نمادهای فرهنگی یا بومی برای طراحی فضاهای داخلی و نیمه‌باز.
- ایجاد عناصر خاطره‌انگیز مانند دیوار خاطرات، نقاشی‌های دیواری، یا تابلوهای مفهومی توسط خود ساکنان.

۳) ارتقای مؤلفه فعالیتی-رفتاری (با ضریب ۰,۳۵۷):

پیشنهادهای عملکردی:

- طراحی فضاهایی برای تعامل‌های اجتماعی (محل بازی کودکان، نشیمن‌های گروهی، آلاچیق).
- برنامه‌ریزی برای فعالیت‌های جمعی (مانند بازارچه فصلی، جشن محلی، ورزش صبحگاهی).
- امکان‌پذیر ساختن فعالیت‌های متنوع از جمله دوچرخه‌سواری، پیاده‌روی و ورزش در فضاهای مشترک.

۴) بازنگری در مؤلفه‌های زمینه‌ای و فرهنگی (با ضرایب پایین‌تر حدود ۰,۲۳۸):

پیشنهادهای تقویت زمینه‌ای-فرهنگی:

- تطبیق طراحی مجتمع با الگوهای فرهنگی غالب ساکنان (مثلاً جدایی فضاهای خصوصی و عمومی در پلان).
- طراحی انعطاف‌پذیر برای پاسخ به تنوع فرهنگی خانوارها.
- فراهم‌سازی فضاهایی برای تعامل فرهنگی (اتاق اجتماعات، سالن چندمنظوره).

۵) توجه به ترکیب خطی و غیرخطی روابط:

پیشنهادهای رویکرد تحلیلی:

- در مطالعات آینده برای شناخت بهتر رضایتمندی سکونتی، از مدل‌های غیرخطی مانند مدل‌های ساختاری، خوشه‌بندی فازی، یا الگوریتم‌های یادگیری ماشین برای تحلیل بهتر تعامل بین متغیرها استفاده شود.
- بررسی آستانه‌های حساسیت؛ مثلاً در چه سطحی از دسترسی به فضای سبز رضایت به‌طور ناگهانی افزایش می‌یابد.

۶) تقویت بُعد اجتماعی قلمرو فضا:

پیشنهادهای اجتماعی-رفتاری:

- تقویت ایمنی و امنیت در فضاهای باز برای افزایش استفاده جمعی.
- طراحی با هدف افزایش تعامل اجتماعی، مانند محل نشستن روبه‌روی هم یا مسیرهای عبور تلاقی‌کننده.
- ایجاد فضاهای نیمه‌خصوصی که ارتباط بصری بین واحدها را حفظ کرده ولی حریم را نیز رعایت کند.

۷) اقدامات سیاستی و مدیریتی:

✓ پیشنهادات مدیریتی:

- تدوین دستورالعمل طراحی قلمرو فضایی مجتمع‌های مسکونی با تأکید بر مؤلفه‌های کالبدی-محیطی، معنایی و رفتاری.
- مشارکت دادن ساکنان در تصمیم‌گیری‌ها (مانند طراحی مجدد محوطه یا انتخاب عناصر مبلمان شهری).
- گنجاندن شاخص‌های رضایتمندی سکونتی در ارزیابی پروژه‌های جدید توسط شهرداری‌ها یا وزارت راه و شهرسازی.

منابع و مآخذ:

- (۱) احمدی، ریحانه؛ قهرمانی، شیدا؛ بشارتی کیوی، سپیده؛ بیات، فاطمه؛ زارع، نفیسه؛ روحانی، امیررضا؛ حمیدی، راشین؛ حمیدی، نگین؛ غمیثی، کاوه؛ جانیان پور، پریرسا. (۱۴۰۱). بررسی عوامل اجتماعی رضایت‌مندی سکونتی و تأثیر آن بر قیمت مسکن در سکونتگاه‌های خودجوش حاشیه تهران. نشریه دسترسی آزاد کتابخانه، ۹(۱۰)، ۲۱-۱.
- (۲) پناهی، علی؛ کریمی، زهرا؛ موسوی، حسین (۱۳۹۷). ارزیابی کیفیت محیطی فضاهای عمومی شهری با رویکرد سرزندگی. مطالعات معماری و شهرسازی، ۳۰، ۱۱۲-۱۲۵.
- (۳) جلالی، لیلا؛ عظیمی، پروین؛ ابراهیم‌پور، سمیه؛ مکوندی، پگاه (۱۴۰۳). ارزیابی میزان رضایتمندی شهروندان با تأکید بر مبلمان شهری. اندیشه‌های نو در علوم جغرافیایی، ۴(۲)، ۶۴-۴۱.
- (۴) حسینی، اکرم؛ جعفرزاده، تکتیم؛ ره‌بان، فهیمه (۱۳۹۴). تدوین دستور زبان طراحی حوزه‌های فضایی مسکن به منظور بهبود تعامل اعضای خانواده. فصلنامه مسکن و محیط روستا، ۱۵۴، ۵۸-۴۱.
- (۵) حسینی، مریم؛ رضایی، محمد؛ شریفی، علی (۱۳۹۶). تأثیر طراحی فضاهای شهری بر تعاملات اجتماعی ساکنان. مطالعات اجتماعی شهری، ۸(۱)، ۴۸-۳۴.
- (۶) خسروی، محمد؛ یوسفی، فاطمه؛ احمدی، مهدی (۱۳۹۳). ارزیابی رضایتمندی شهروندان از فضاهای عمومی شهری. جغرافیا و توسعه شهری، ۵(۱)، ۳۷-۲۳.
- (۷) ذبیحی، حسین؛ حبیب، فرح؛ رهبری‌منش، کمال (۱۳۹۰). بررسی رابطه بین میزان رضایت از مجتمع‌های مسکونی و تأثیر مجتمع‌های مسکونی بر روابط انسان (مطالعه موردی چند مجتمع مسکونی در تهران). هویت شهر، ۵(۸)، ۱۱۸-۱۰۳.
- (۸) رضایی، مهدی؛ کریمی، علی؛ حسینی، سارا (۱۳۸۸). بررسی تأثیر طراحی فضاهای شهری بر کیفیت زندگی. مطالعات شهری، ۲(۳)، ۱۰۲-۸۹.
- (۹) رفیعیان، مجتبی؛ عسگری، علی؛ عسگری‌زاده، زهرا (۱۳۸۸). رضایتمندی شهروندان از محیط‌های سکونتی شهری. علوم محیطی، ۷(۱)، ۶۸-۵۷.
- (۱۰) زارعی، مهدی؛ احمدی، فاطمه؛ یوسفی، علی (۱۳۹۱). بررسی تأثیر طراحی فضاهای شهری بر تعاملات اجتماعی. جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، ۶(۲)، ۹۲-۷۸.
- (۱۱) سلیمی، محمدرضا؛ زارعی، علی؛ حسینی، فاطمه (۱۳۹۹). بررسی تأثیر طراحی فضاهای شهری بر ارتقاء حس تعلق به مکان. مطالعات جغرافیایی شهری، ۱۵(۲)، ۶۰-۴۵.
- (۱۲) شهبازی، یاسر؛ بلالی‌اسکویی، آرش؛ شهابی، احسان (۱۳۹۶). سنجش مفهوم قلمرو مطلوب در فضای همگانی شهری. فصلنامه مطالعات شهری، ۲۴، ۷۰.
- (۱۳) عزیزی، محمدمهدی؛ ملک‌محمدنژاد، صارم (۱۳۸۶). بررسی تطبیقی دو الگوی مجتمع‌های مسکونی متعارف و بلندمرتبه. هنرهای زیبا، ۳۲، ۳۸-۲۷.
- (۱۴) علیزاده، حسین؛ نیکوکار، فاطمه؛ شاه‌محمدی، مهدی (۱۳۹۵). تحلیل فضای شهری و تأثیر آن بر رفتارهای اجتماعی شهروندان. جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، ۱۷(۴)، ۷۰-۵۶.

- ۱۵) عنبری، موسی، و غلامیان، سارا (۱۳۹۵). تبیین جامعه‌شناختی عوامل مرتبط با بی تفاوتی اجتماعی. بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۷(۲)، ۱۳۳-۱۵۹.
- ۱۶) غفوریان، میترا؛ حصاری، الهام (۱۳۹۵). بررسی عوامل و متغیرهای زمینه‌ای مؤثر بر رضایتمندی ساکنان از محیط مسکونی. مطالعات شهری، ۵(۱۸)، ۹۱-۱۰۰.
- ۱۷) کمائی، سپیده؛ کابلی، احمدرضا (۱۴۰۲). ارزیابی معماری ایرانی و تعاملات اجتماعی در فضاهای فرهنگی. فصلنامه اندیشه‌های نو در علوم جغرافیایی، ۳(۲)، ۴۷-۶۲.
- ۱۸) محمدی، مهدی؛ احمدی، نسرين؛ یوسفی، سارا (۱۳۹۸). تحلیل عوامل مؤثر بر رضایتمندی ساکنان از فضاهای مسکونی در شهرهای جدید. جغرافیا و توسعه، ۲۲(۳)، ۷۸-۹۲.
- ۱۹) نام‌آور، مهرناز؛ ولیان، طیبه (۱۴۰۴). تبیین مؤلفه‌های اثرگذار بر ارتقاء حس سرزندگی در مکان‌های فرهنگی. مطالعات رفتار و محیط در معماری، ۲(۱)، ۶۶-۸۳.
- ۲۰) نعمت‌اللهی، مریم؛ قاسمی‌سیچانی، مریم؛ صالح صدق‌پور، بهرام (۱۴۰۴). ابعاد مؤثر در طراحی محیط درمانگاه‌های آموزشی از منظر سرزندگی دانشجویان پزشکی از دیدگاه متخصصان. معماری و محیط‌های انسان‌محور، ۲(۱)، ۹۱-۱۱۰.
- ۲۱) یوسفی، علی؛ زارعی، فاطمه؛ احمدی، محمد (۱۳۸۹). تحلیل عوامل مؤثر بر رضایتمندی ساکنان از فضاهای مسکونی. جغرافیا و توسعه، ۳(۲)، ۵۶-۷۰.
- 22) Altman, Irwin; Haythorn, Ward W. (1967). The ecology of isolated groups. *Behavioral Science Journal*, 12, 169-182.
- 23) Bahreini, Hossein; Tajbakhsh, Gholam (1999). The concept of territory in urban spaces and the role of insider city design in its realization. *Journal of Architecture and Urbanism*, 6, 18-31.
- 24) Biswas, Biplab; Sultana, Zinia; Priovashini, C.; Ahsan, M. N.; Mallick, B. (2021). The emergence of residential satisfaction studies in social research: A bibliometric analysis. *Habitat International*, 109, 102336.
- 25) Burt, William H. (1943). Territoriality and home range concepts as applied to mammals. *Journal of Mammalogy*, 24(3), 346-352.
- 26) Campbell, Angus; Converse, Philip E.; Rodgers, Willard L. (1976). *The Quality of American Life*. Russell Sage Foundation.
- 27) Chen, Ning; Fang, Dong (2024). Exploring Public Space Satisfaction in Old Residential Areas Based on Impact-Asymmetry Analysis. *Sustainability*, 16(6), 2557.
- 28) Chen, Qi; Yan, Yifan; Zhang, Xiang; Chen, Jing (2022). A study on the impact of built environment elements on satisfaction with residency whilst considering spatial heterogeneity. *Sustainability*, 14(22), 15011.
- 29) Dong, Yifan; Li, Feng; Cao, Jun; Dong, Wei (2023). What neighborhood factors are critical to resident satisfaction with old neighborhoods? An integration of ground theory and impact asymmetry analysis. *Cities*, 141, 104460.
- 30) Francescato, Guido; Weidemann, Sue; Anderson, James R. (2018). Evaluating the built environment from the users' perspective: Implications of attitudinal models of satisfaction. In W. F. E. Preiser, A. E. Hardy, & U. Schramm (Eds.), *Building Performance Evaluation* (pp. 87-97). Cham: Springer.

- 31) Hall, Edward T. (1996). *The Hidden Dimension* (M. Tabibian, Trans.). Tehran University Press.
- 32) Hasegawa, Y.; Lau, S. K. (2022). Comprehensive audio-visual environmental effects on residential soundscapes and satisfaction: Partial least square structural equation modeling approach. *Landscape and Urban Planning*, 220, 104351.
- 33) Iamtrakul, P.; Chayphong, S.; Kantavat, P.; Hayashi, Y.; Kijisirikul, B.; Iwahori, Y. (2023). Exploring the spatial effects of built environment on quality of life related transportation by integrating GIS and deep learning approaches. *Sustainability*, 15(3), 2785.
- 34) Ji, Xiaoyan; Du, Yifan; Li, Qiang (2023). How does the historic built environment influence residents' satisfaction? Using gradient boosting decision trees to identify critical factors and the threshold effects. *Sustainability*, 16(1), 120.
- 35) Koçak Güngör, Melis; Terzi, Fatma (2024). Residential satisfaction and quality of urban life: examining diverse housing environments. *Archnet-IJAR: International Journal of Architectural Research*, 18(1), 58-80.
- 36) Lang, Jon (1986). *Creating Architectural Theory: The role of behavioral science in environmental design*. New York: Van Nostrand-Reinhold.
- 37) Mantey, Daniel (2021). Objective and subjective determinants of neighborhood satisfaction in the context of retrofitting suburbs. *Sustainability*, 13(21), 11954.
- 38) Peng, Chao; Yuan, Guang; Mao, Yifan; Wang, Xia; Ma, Jian; Bonaiuto, Marcella (2021). Expanding social, psychological, and physical indicators of urbanites' life satisfaction toward residential community: A structural equation modeling analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(1), 4.
- 39) Storey, David (2009). *Political Geography*. In International Encyclopedia of Human Geography. Elsevier, Oxford.
- 40) Tae, Jihoon; Jeong, Donghyun; Chon, Jungwon (2022). How can apartment-complex landscaping space improve residents' psychological well-being?: The case of the capital region in South Korea. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(16), 10231.
- 41) Xu, Sheng; Chen, Ming; Yuan, Bing; Zhou, Yifan; Zhang, Jie (2024). Resident satisfaction and influencing factors of the renewal of old communities. *Journal of Urban Planning and Development*, 150(1), 04023061.
- 42) Yang, Yifan; Lian, Zhihui (2025). Exploration of subjective satisfaction patterns across multiple environmental dimensions in residential settings. *Building and Environment*, 112648.
- 43) Zahedi, Mohammad Javad (2005). *Social Science Culture*. Maziar Publishing, 265-266.
- 44) Zhao, Jing; Abdul Aziz, Farah; Cheng, Zhi; Ujang, N.; Zhang, Hui; Xu, Jun; ... Shi, Li (2024). Post-Occupancy Evaluation of the Improved Old Residential Neighborhood Satisfaction Using Principal Component Analysis: The Case of Wuxi, China. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 13(9), 318.